

УДК 338.48-6:2

**РЕЛІГІЙНИЙ ТУРИЗМ
ЯК СКЛАДОВА ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ
RELIGIOUS TOURISM AS A COMPONENT
OF THE TOURISM INDUSTRY**

Нагірняк А. Я.,

кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії, музеєзнавства і культурної
спадщини, Національний університет "Львівська
політехніка" (Україна, Львів),
e-mail: nagirniak1@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1269-1868>.

Nagirnyak A. Y.,

Ph.D., assistant professor of the history, museology
and cultural heritage, National University "Lviv
Polytechnic" (Ukraine, Lviv),
e-mail: nagirniak1@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1269-1868>

У статті розглядаються особливості релігійного туризму як складової туристичної галузі. Показано основні напрями релігійного туризму та вказано на їх відмінності. Окреслено низку проблем, пов'язаних із подальшим розвитком міжнародного релігійного туризму в Україні, коротко охарактеризовано ресурсну базу, якою володіє Україна для його розвитку.

Встановлено, що релігійний туризм є важливою складовою туристичної галузі як в Україні так і за її межами.

Ключові слова: релігійний туризм, паломництво, релігія, святі місця, культові споруди.

The article deals with the features of religious tourism as a component of the tourism industry. The main directions of religious tourism are shown and their differences are pointed out. A number of problems related to the further development of international religious tourism in Ukraine are outlined, and the resource base that Ukraine possesses for its development is briefly outlined.

It is established that religious tourism is an important component of the tourism industry both in Ukraine and abroad.

Keywords: religious, pilgrimage tourism, religion, Holy places, places of worship.

Невід'ємною складовою розвитку сучасної туристичної галузі є релігійний туризм який покликаний прищеплювати у населення повагу до традицій і духовного життя різних народів. Посилена увага громадськості до даного виду туризму можна пояснити тривалим пануванням в суспільстві атеїстичних ідей та ідеологічних приписів в оцінці релігійних явищ, антирелігійної пропаганди і порушення конституційного принципу свободи совісті.

Більше 90% об'єктів у всьому світі мають відношення до релігійного туризму. В Україні цей вид туризму набуває великої популярності серед прочан різних конфесій. Саме тому зараз звертається особлива увага на його просування на внутрішній та міжнародний туристичний ринок.

Слід зазначити що, релігійний туризм відіграє велику роль у системі як міжнародного так і внутрішнього туризму. Люди вирушають у паломництво і екскурсійні поїздки по святих місцях і до релігійних центрів. Вони прагнуть брати участь у релігійних церемоніях, помолитися, зробити жертвопринесення. Отже, релігія впливає на формування самосвідомості і стереотипів поведінки людей [1, с. 227].

Аналіз останніх досліджень та публікацій дає можливість стверджувати, що даною проблематикою займаються такі вчені: Христов Т. Т. [2], Кадацька Ю. А. [3], Панченко С. А. [4], Биржаков М. Б. [5] та інші. Незважаючи на значну кількість наукових праць та досліджень з проблем релігійного туризму та туристичної галузі, існує безліч проблемних питань які потребують свого вирішення.

Мета статті – розглянути особливості організації і перспективи розвитку релігійного туризму, з'ясувати його сутність, форми та різновиди, а також виділити причини які перешкоджають розвитку релігійного туризму в Україні.

Релігійний туризм вважається історично першим видом туристичних подорожей, що може бути віднесений до періоду формування світових релігій. Релігійний туризм - це самостійний вид туризму, який є складовою сучасної індустрії туризму [1, с. 227].

Релігійний туризм – це поїздки за межі традиційного середовища на термін не більше року для відвідування святих місць і центрів релігій. У ньому прийнято виділяти три напрями: релігійний, пов'язаний з участю в подіях релігійного життя, що здійснюються за допомогою екскурсій; паломницький, тобто подорож з метою відвідування святих і святих місць; науковий з релігійною метою [6, с. 216].

Термін «релігійний туризм» відображає, насамперед, релігійно-пізнавальні аспекти або тільки пізнавальні, а «паломницький туризм» пов'язаний з подорожжю винятково з релігійною метою. Але сучасні прочани користуються різними транспортними засобами, й крім релігійної мети відвідування релігійних місць вони можуть мати й інші цілі [6, с. 216].

Окремі вчені використовують терміни паломництво і релігійний туризм як синоніми. Т. Христов також розглядає релігійний туризм як паломництво, при цьому він зазначає, що релігійний туризм це подорож, насамперед для отримання нових знань, а паломництво – вид богослужіння [7, с. 60]. У широкому сенсі це допустимо. А у вузькому сенсі паломництвом вважається відвідування головної святини даної конфесії в строго певний час і з дотриманням режиму перебування, чим підкреслюється елітність паломництва по відношенню до інших форм релігійного туризму. Наприклад, у православ'ї паломництвом називають тільки відвідування Святої Землі протягом не менше 10 днів. Всі інші релігійні поїздки визначаються терміном «прощу» [1, с. 228].

Основна відмінність паломницького туризму від релігійного туризму полягає у тому, що паломників цікавить особиста участь у релігійних культурах. Під паломництвом можна розуміти мандрівку людей для поклоніння до святих місць. Відвідування екскурсій, музеїв, виставок для них вторинне та загалом мало цікаве. Тоді як для релігійних туристів об'єктами відвідування є місця та центри релігій. Такі поїздки можуть бути зумовлені культовими актами, святами, фестивалями, що відбуваються у конкретний період року [1, с. 228].

Релігійний туризм екскурсійно-пізнавальної спрямованості – це відвідування релігійних центрів і святих місць, в яких туристи можуть побачити релігійні об'єкти і взяти участь в релігійних заходах (відвідати богослужіння, взяти участь у хресних ходах, медитаціях тощо). Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» [8, ст. 7] релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійний туризм екскурсійно-пізнавальної спрямованості дуже тісно пов'язаний з науковим туризмом релігійної спрямованості (відвідування дослідниками релігійних центрів і святих місць з метою наукового пізнання) [7, с. 60]. Даний вид туризму збирає допитливих людей, не далеких вірі, бажаних з користю провести вільний час. Сплативши тур, туристи хочуть отримати естетичні враження і розширити свій кругозір історичними фактами про об'єкти екскурсії. Також їх цікавить мистецтвознавча інформація про пам'ятку архітектури (монастир, храм) – час його створення, автор, стиль. Таким чином, від початкової мети екскурсія туристів по храму значно відрізняється від паломництва паломників до чудотворної ікони того ж храму [9].

Паломництво завжди вважалось найвищим проявом особистої духовності, служіння вірі та ідеї. Паломники сприймаються як люди втаємничені, осяяні небесною благодаттю, які своїм діянням прислужилися вірі і принесли з собою, у собі цю частку сакрального. Саме тому сприяння, допомога паломникам є здавна неодмінною рисою моральності [10, с. 281].

Паломницькі тури на відміну від релігійно-пізнавальних чи культурно-історичних, несуть певний віруванням сенс скоєння обряду, тобто не тільки пізнавальну мету. Паломники переважно дбають про релігію, про святі місця до яких вони приїхали [1, с. 228]. Така людина здатна на деякий час відступити від звичного ритму життя: кола спілкування, задоволення, харчування для задоволення власних духовних і моральних цілей. Ідея паломництва полягає в діях в умовах певних труднощів, добровільного погодження на перебування в таких умовах. Це є символом готовності людини жертвувати тимчасовим і перехідним матеріальним заради вічного, духовного.

Сучасних паломників можна умовно поділити на дві категорії. До першої належать високоосвічені, які добре орієнтуються в реаліях церковно-суспільного життя, чітко уявляють собі мету і значення паломництва. Друга категорія паломників – це люди, які нещодавно переступили поріг храму. Здійснюючи паломництво, вони керуються найрізноманітнішими джерелами інформації, у тому числі розповідями інших паломників, не завжди компетентними. На їхню мотивацію великий вплив здійснює характер подачі інформації [11, с. 75].

Одним з важливих аспектів паломницьких поїздок є їх духовно просвітницька спрямованість.

Під час відвідування святих місць люди дізнаються про історію і духовні традиції монастирів і храмів, особливості богослужіння, святих і подвижників благочестя, чиє життя і діяльність були пов'язані зі святинями, які входять до паломницького маршруту. Паломництво відіграє також важливу загальноосвітню роль. Монастирі та храми на Русі завжди були не тільки місцем духовного діяння, а й культурними центрами. Тут віками накопичувалися книги, ікони, твори прикладного мистецтва, вироби народних ремісників. Монастирські і храмові будівлі були головними архітектурними пам'ятками своєї епохи – особливо до XVIII століття. Цікаво, що багато монастирів, навіть у період боротьби з релігією та розповсюдженням атеїзму, не дивлячись на втрату свого основного призначення, зберігали роль культурних центрів в якості музеїв [11, с. 75-76].

Джерела релігійного туризму сходять до часів формування основних світових релігій: християнства, мусульманства, іудаїзму й буддизму. Туристичні потоки, пов'язані з іншими релігіями, незначні. Щороку у світі більше 220 млн осіб здійснюють паломництво, у т.ч. 150 млн – християни, 50 млн – мусульмани, буддисти, 20 млн – представники інших віросповідань. Паломництва здійснюються з метою знаходження душевного спокою, відчуття єднання з духовно близькими людьми [6, с. 217].

До популярних православних центрів світу належать:

- свята гора Афон (Греція); - храм святого Лазаря з його гробницею і мощами (Кіпр); - монастир Сопочани із діючою церквою Святої Трійці та фресками XIII ст. (Сербія); - церква Святої Софії, собор О. Невського і церква Святого Пантелеймона (Болгарія); - Сіонський собор, храм Метехі, Монастир Святого Давида (Тбілісі), храм Светі-Цховелі та монастир Гелаті (Мцхета) у Грузії; - Києво-Печерська лавра (м. Київ, Україна); - Почаївська Лавра (м. Почаїв, Україна); - Олександрівська, Троїцько-Сергіївська (Росія) та ін. [1, с. 228].

Для католиків і протестантів найбільшими сакральними реліквіями є: Істинний Хрест (Рим), Свята Кров (Брюгге, Бельгія), Терновий Вінець, Собор Паризької Богоматері (Париж, Франція), Лурд (Франція), Туринська плащаниця (Турин, Італія), Святі Цвяхи (Ітонський коледж, Велика Британія), Ченстохово (Польща) тощо. Відомий центр паломництва буддистів – м. Бодхгая (Індія). Тут Далайлама щорічно читає лекції. У м. Дхармаса-ла (Індія) розташована сучасна резиденція Далайлами – буддистів Тибету й уряду тибетського у вигнанні. Важлива святиня ісламу – мечеть Хайфа Омара в Єрусалимі, що є третьою за значущістю у мусульманському світі [1, с. 228-229].

Релігійність українського народу, а також наявність значної кількості архітектурних пам'яток які мають, переважно сакральне призначення, сприяють формуванню у нашій державі – релігійного туризму. Найбільш привабливими для релігійного туризму в Україні є Києво-Печерська та Почаївська Лаври які включені рішенням ЮНЕСКО до реєстру світової культурної спадщини.

За останні роки ми спостерігаємо значне зростання товариств, організацій та різних служб, що займаються організацією релігійних турів. Тільки за останні три-чотири роки в Україні значно збільшилася кількість туристів, що здійснюють паломництво до святинь України, а також прямує за кордон з релігійно-пізнавальною метою [12, с. 230-231].

Попри суспільно-політичні перетрубації в Україні, туризм демонструє феноменальну життєздатність і динамізм, в першу чергу завдяки своїй релігійній ресурсній базі. На сьогоднішній день в Україні діє близько 120 паломницьких служб, які займаються організацією екскурсій, поїздок і паломництва по святих місцях України [10, с. 283].

Найбільш важливими об'єктами при розробці туристично-екскурсійних маршрутів на території України є численні монастирі і храми, де зберігаються мощі святих та інші реліквії, чудотворні ікони. Цінність цих об'єктів визначається не їх місцезнаходженням (столичні чи провінційні), а мистецьким рівнем. Це стосується як архітектури, так і живописних та скульптурних робіт на біблійні сюжети, створених відомими художниками і невідомими майстрами. Важливими туристичними об'єктами можуть виступати також поховання вищих ієрархів православної церкви [11, с. 77].

Проаналізувавши значну кількість об'єктів релігійного туризму, можна констатувати, що Україна може задовольнити потреба не тільки представників православного паломництва, а й потреби представників інших конфесій.

Місто Умань стало місцем паломництва євреїв, які сповідують одну з течій юдаїзму хасидизм. Його охоче відвідують тисячі прочан-хасидів з США, Ізраїлю. Вони приїжджають до Умані цілими общинами, разом із жінками та дітьми. З 2010 року між Україною та Ізраїлем була підписана угода про взаємний безвізовий в'їзд до країни.

Важливим регіоном активного релігійного туризму є західноукраїнські землі де збереглися пам'ятки таких світових релігій як католицизм, православ'я, юдаїзм, протестантизм.

Проте більшість святих місць в Україні належать православному світу. Зростають потоки туристів і паломників в Святі Гори, де розташований Святогірський Успенський монастир XVII–XIX ст., що отримав статус Лаври у 2004 р. [6, с. 219]. У лаврі зберігаються три чудотворні ікони Божої матери – «Святогірська чудотворна», «Казанська» і «Троєручица». Лавра являє собою величезний комплекс, ідеальний для паломництва. При Лаврі є готель з безкоштовним перебуванням протягом 3 днів, трапезна, музеї, проводяться екскурсії. Її популярність далеко переступила межі Донецької області. На святкування на честь Святогірської ікони Божої Матері 30 липня прибуває близько 10000 паломників із «всієї Святої Русі» [13].

Ще одним сакральним центром православного українського паломництва є Свято-Успенська Почаївська лавра, котра приваблює паломників такою святинею, як скам'янілий слід Стопи Пресвятої Богородиці. В Успенському соборі монастиря за

невеликою латунною огорожею біля першої колони зберігається слід правої стопи Пресвятої Богородиці. Під ковчегом на камені виразно видимий її слід, з якого б'є джерело. Над Царськими вратами храму, в зіркоподібному сяючому різнобарвними каменями кіоті, міститься чудотворна Почаївська ікона Богородиці – друга святиня обителі [4, с. 65].

Також туристів приваблюють безліч православних святинь – храми, монастирі, які розташовані не тільки у великих містах, але й в невеликих містечках та поблизу сіл, серед мальовничої природи та ін. [6, с. 219].

Незважаючи на динамічний розвиток українського релігійного туризму, слід підкреслити, що існують певні проблеми які перешкоджають швидкому розвитку. Зокрема: - відсутність комплексної програми розвитку релігійного туризму; - нерозвиненість туристичної інфраструктури; - недостатня кількість готельних місць і невідповідність їх структурі попиту; - відсутність належного громадського порядку в місцях здійснення паломництва; - відсутність рекламно-інформаційної продукції, пропаганди та просування релігійного туризму; - відсутність системи управління релігійним туризмом [1, с. 229].

Підсумовуючи вище сказане, можна стверджувати, що релігійний туризм є важливою складовою туристичної галузі як в Україні так і за її межами. Виконуючи ряд важливих функцій (виховну, пізнавальну, естетичну) він сприяє прищепленню у населення поваги до традицій і духовного життя різних народів та представників різних конфесій. Об'єкти релігійного туризму сприяють утвердженню національної самосвідомості, вихованню патріотизму, а також відтворенню історичної пам'яті.

Щоб в подальшому релігійний туризм став повноцінним видом туристичної індустрії, необхідний комплекс правових, економічних та організаційних заходів, що сприятимуть його розвитку.

Список використаних джерел

1. Чердиченко А. О., 2017. Розвиток релігійного туризму як шлях до відновлення туристичної галузі в умовах соціально – економічної кризи, *УкрДУЗТ, Вісник економіки транспорту і промисловості*, Вип.58, с. 226-232.
2. Христов Т. Т., Релігійний туризм: навчальних посібників., *Академія*, Москва, 288 с.
3. Кадацька Ю. А., 2003. Релігійний туризм в Україні, *Науковий світ*, Київ., 178 с.
4. Панченко С. А., 2019. Релігійний туризм в Україні: стан, потенціал, перспективи, Монографія, Київ: *Автограф*, 163 с.
5. Биржаков М. Б., 1997. Паломницький і релігійний туризм: довідник, *ОЛБИС*, СПб., 732 с.
6. Юрченко С. О., Юрченко О. Є., 2017. Релігійний туризм у християнстві на сучасному етапі, *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна, Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*, Вип. 6, с. 216-220.
7. Сайчук В. С., 2014., Методичні аспекти суспільно-географічного дослідження релігійного туризму, *ХНУ ім. Т. Шевченка, Економічна та соціальна географія*, Вип.№2, с. 59-65.
8. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 №987-ХІІ із змінами та доповненнями (остання редакція від 02.03.2014). [online] Доступно: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (дата звернення 21 січня 2020)

9. Дурович А. П., 2005. Маркетинг в туризме: Учеб. пособие, *Новое издание*, Мн., 496с.
10. Литвин І. В., 2014. Релігійний туризм в Україні (90-ті рр. ХХ ст. – сьогодні), *НПУ імені М.П. Драгоманова, Науковий часопис. Серія 6: Історичні науки*, Вип.12, с. 280-287.
11. Данільєва Ю. Г., 2012. Паломницький туризм в Україні: витоки, різновиди, перспективи, *СНУ ім. В.Даля, Історичні записки*, Вип.36, с. 73-80.
12. Конищева Н. И., 2006. Проблемы развития религиозно-паломнического туризма в Украине, *Вісник ДІТБ. Серія «Економіка, організація і управління підприємствами» (в туристичній сфері)*, Вип.10– с.229-235
13. Монастыри и храмы. [online] Доступно: <http://www.pravoslavie.ua/monasteries>(дата звернення 22 січня 2020)

References

1. Cherednychenko A. O., 2017. Rozvytok relihiinoho turyzmu yak shliakh do vidnovlennia turystychnoi haluzi v umovakh sotsialno – ekonomichnoi kryzy, *UkrDUZT, Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, Vyp.58, s. 226-232.
2. Khrystov T. T., *Relihiinyi turizm: navchalnykh posibnykiv*, Akademiia., Moskva., 288s.
3. Kadatska Yu. A., 2003. *Relihiinyi turizm v Ukraini*, Naukovyi svit, Kyiv., 178 s.
4. Panchenko S. A., 2019. *Relihiinyi turizm v Ukraini: stan, potentsial, perspektyvy*, Monohrafiia., Kyiv: Avtohrاف, 163 s.
5. Byrzhakov M. B., 1997. *Palomnytskyi i relihiinyi turizm: dovidnyk*, OLBYs, SPb., 732 s.
6. Yurchenko S. O., Yurchenko O. Ie., 2017. *Relihiinyi turizm u khrystianstvi na suchasnomu etapi*, Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina, Seriia «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm», Vyp. 6, s. 216-220.
7. Saichuk V. S., 2014., *Metodychni aspekty suspilno-heohrafichnogo doslidzhennia relihiinoho turyzmu*, KNU im. T. Shevchenka, Ekonomichna ta sotsialna heohrafiia, Vyp.№2, s. 59-65.
8. *Zakon Ukrainy «Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii» vid 23.04.1991 №987-XII iz zminamy ta dopovnenniamy (ostannia redaktsiia vid 02.03.2014)*. [online] Dostupno: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (data zvernennia 21 sichnia 2020).
9. Durovich A. P 2005 *Marketing v turizme Ucheb posobie* Novee izdanie Mn 496s.
10. Lytvyn I. V., 2014. *Relihiinyi turizm v Ukraini (90-ti rr. KhKh st. – sohodennia)*, NPU imeni M. P. Drahomanova, Naukovyi chasopys. Seriia 6: Istorychni nauky, Vyp.12, s. 280 - 287.
11. Danilieva Yu. H., 2012. *Palomnytskyi turizm v Ukraini: vytoky, riznovydy, perspektyvy*, SNU im. V.Dalia, Istorychni zapysky, Vyp.36, s. 73-80.
12. Konyshcheva N. Y., 2006. *Problemy razvytyia relyuozno-palomnycheskoho turyzma v Ukrayne*, Visnyk DІТВ. Seriia «Економіка, orhanizatsiia i upravlinnia pidpriemstvamy» (v turystychnii sferi), Vyp.10,–s.229-235.
13. Монастыры у храмы. [online] Dostupno: <http://www.pravoslavie.ua/monasteries>(data zvernennia 22 sichnia 2020).